

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminátora.

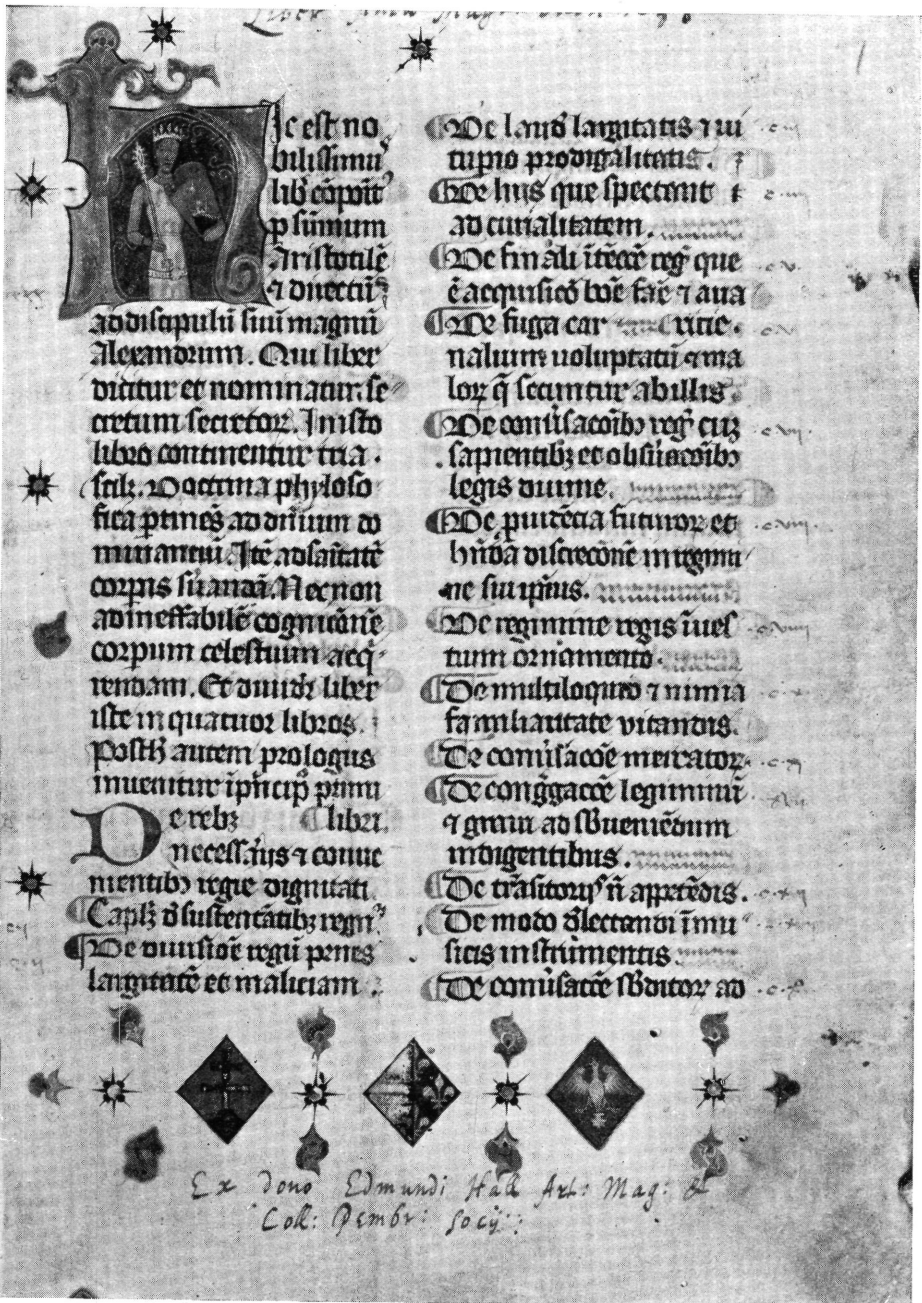
A Magyar Könyvszemle 1929. XXXVI. évf. 239—41. lapján GULYÁS Pál már méltatta HOFFMANN Edithnek a Magyar Bibliofil Társaság kiadásában «Régi magyar bibliofilek. Bpest, 1929.» címen megjelent díszes művét. Nem térhetünk azonban napirendre a kitűnő mű felett anélkül, hogy az illusztris szerzőnek a műben először említett egy végtelen becsű felfedezésére külön is fel ne hívjuk a középkori magyar kódexek és a magyar miniatúr-festészet iránt érdeklődő olvasóink figyelmét.

A régi magyar bibliofilek sorát Nagy Lajos királlyal nyitván meg a szerző¹, elsősorban megcáfolja CSONTOSI János azon állítását, hogy e királyunk «jeles könyvtárának» négy darabja máig is fennmaradt. Az objektív vizsgálatot mind-egyedül csak egyetlen darab, a Bécsi Képes Krónika állta ki, de a szigorúan tudományos kritikával így lecsökkentett számot gyarapítja is szerzőnk egy másik, bibliográfiánkban eddig alig ismert hiteles darabbal, melyről azután művének egyik legszebb eredményeképpen azt is megállapítja, hogy ugyancsak a Bécsi Képes Krónika illuminátorának kezéből került ki (21—22. l.). Magunk részéről hozzátehetjük, hogy scriptora is feltétlenül azonos.

A nemcsak szövegére legfontosabb, de külső kiállítására is legpazarabb díszű középkori kódexünk, a műben művészettörténetileg részletesen méltatott (17—21. l.) Bécsi Képes Krónika ezen testvérét az oxfordi Bibliotheca Bodleiana őrzi. Kiállítása sokkal egyszerűbb, szövege is számtalan ennél korábbi és későbbi kódexből és több ősnymtatványból sok változatban ismeretes s a középkorban általánosan ARISTOTELESnek tulajdonított *Secretum Secretorum* című keleti eredetű apocryph munkát tartalmazza. A kódexet a magyar irodalomban csak PONGRÁCZ József említi a Magyar Könyvszemle 1912. évf. (új folyam XX. köt.) 6. l. a 2. számú hosszabb jegyzetben. Már ő rájött arra, hogy a kódex Nagy Lajos királyunké volt, de a Képes Krónikával való testvéri viszonyát nem ismerte fel.

Hogyan, mily úton-módon került Nagy Lajos király ezen kódexe Angliába? Nem tudjuk. A címlapján olvasható két, XVII. századi bejegyzésből csak az

¹ Könyvbarát királyaink sorát bátran kezdhette volna a szerző «*Könyves*» Kálmán királyunkkal, kiről a Bécsi Képes Krónikában olvassuk, hogy: Qui ab hungaris *Cunues Calman* appellatur. Eo quod libros habebat. (M. FLORIANUS: Hist. Hung. font. dom. II. köt. 206. l.) Már KÉZAI is *Qunwes (Qunuwes) Kalman*-nak nevezi őt, u. o. II. 88. HARTVIK püspök is e királyunknak ajánlotta Szent István-legendáját, melyet előszava szerint az ő meghagyásából írt meg (u. o. I. 32).

NAGY LAJOS KIRÁLY
 oxfordi «Secretum Secretorum» kodexének címlapja.
 (Bodleian Library MS. Hertford Coll. 2.)

állapítható meg, hogy már csaknem háromszáz évvel ezelőtt is Oxfordban volt s bizonyára a Magdalena Hall kézírataival került letétképp a Bodleian Library-be.

A címlap felső szélén olvasható bejegyzés: «Liber Aulae Magd. Oxon. 1658.» A lap alsó szélén: «Ex dono Edmundi Hall Art. Mag. & Coll. Pembr. Socij.» Legelőször egy XVII. század végéről való katalógus: *Catalogus Librorum Manuscriptorum Angliae et Hiberniae. Oxoniae, 1697. Tom. I. Part. II. p. 84.* említi a 2514. 3. szám alatt a kódexet. Mai jelzete a Bodleianában *MS. Hertford College 2. (E. N. 2.)*

A kódex kötése egyszerű újkori bőrkötés, szövege 66 hártylevélre terjed. A kéthasábosan írt címlapon a szöveget a mű titulusa a következő szavakkal vezeti be: «Hic est nobilissimus liber compositus per summum Aristotilem et directus ad discipulum suum magnum Alexandrum. Qui liber dicitur et nominatur secretum secretorum. In isto libro continentur tria, scilicet: Doctrina phylosofica pertinens ad dominium dominancium. Item ad sanitatem corporis seruandam. Nec non ad ineffabilem cognicionem corporum celestium acquirendam. Et diuiditur liber iste in quatuor libros. — Posthec autem prologus inuenitur in principio primi libri.»

Mivel — mint említettük — a mű szövege számtalan XIII—XV. századi kódexből és az 1472. évvel kezdve több ősnymtatványból sok változatban ismeretes, közöljük kódexünk facsimilében is mellékelte címlapjának folytatatólagos szövegét, hogy annak rokonsága a mű más kézíratos vagy nyomtatott szövegeivel könnyebben kideríthető legyen. A scriptor az első hasáb végén megkezdi, a másodikon folytatja a *Secretum Secretorum* első könyve fejezeteinek felsorolását:

«De rebus necessarijs et conuenientibus regie dignitati.

Capitulum de sustentantibus regni.

De diuisione regum penes largitatem et maliciam.

A második hasábon:

De laude largitatis et uituperio prodigalitatatis.

De hijs, que spectant ad curialitatem.

De finali intencione regum, que est acquisicio bone fame et auaricie.

De fuga carnalium uoluptatum et malorum, que secuntur ab illis.

De conuersacionibus regum cum sapientibus et obseruacionibus legis diuine.

De prouidencia futurorum et habenda discrecione in regimine sui ipsius.

De regimine regis in uestium ornamento.

De multiloquio et nimia familiaritate vitandis.

De conuersacione mercatorum.

De congregacione legimum et grani ad subueniendum indigentibus.

De transitorijs non appetendis.

De modo delectandi in musicis instrumentis.

De conuersacione subditorum ad...»

A pseudo-aristotelesi *Secretum Secretorum* (sive liber de regimine regum et principum) keleti: szír, kald, vagy legnagyobb valószínűség szerint arab eredetű, középkori, talán VIII. századi királytükör. Több szövegváltozatban ismeretes előszava szerint öreg korában ARISTOTELES írta volna e művet tanít-

ványa, Nagy Sándor használatára, hogy ez belőle az uralkodás művészetét, testi épségének és egészségének megóvását megtanulja, megismerje a természet tüneményeit, az ember lelki és testi alkatát, hogy alattvalói közül barátait, tanácsadóit, hadvezéreit s kormányzóitársait szokásaik, erkölcsök és fiziognomiájuk alapján kiválaszthassa. ARISTOTELES eredeti görög művét — ugyancsak az előszó szavai szerint — először kaldeai, azután ebből arab nyelvre fordították volna. Az arab fordítást TRIPOLISI FÜLÖP találta meg Antiochiában s ura, GUIDO VERE DE VALENCIA — az egyes változatok szerint — tripolisi vagy tyrusi püspök, vagy ami legkevésbé valószínű, Roger BACON kiadása szerint, nápolyi érsek számára latin nyelvre fordította.

A Secretum Secretorum a legtöbb szövegváltozatban prologusra és négy részre vagy könyvre oszlik: I. Prima est de regum varietate et moribus eorum et regimine. II. Secunda pars est de regimine sanitatis. III. Tercia est de mirabilibus utilitatibus nature et artis et morum. IV. Quarta est de mirabili eleccione amicorum et bajulorum regis per naturales proprietates corporum et hec sciencia vocatur Phisonomia.¹

Érdekes tanulmány tárgya lehetne vizsgálni, mennyiben követte Nagy Lajos királyunk az uralkodás művészetében a számára lemásolt Secretum Secretorum tanácsait és utasításait.

Oxfordi kódexének külső kiállítása, mint HOFFMANN Edith leírásából tudjuk és a szíveségéből rendelkezésünkre bocsátott facsimiléről első pillanatra is észrevehetjük, hasonlíthatatlanul egyszerűbb a Bécsi Képes Krónikáénál. Csak címlapja van díszítve, de korántsem oly pazar pompával, mint a testvérkódexé. Szövegkezdő H iniciáléjában Nagy Lajos király nyulánk alakját látjuk szembenéző, kissé balra fordult térdképben. A király térdig érő ruházata világos színű, öve bizonyára aranyos, mint a Képes Krónika hasonmárgyú miniatűrjein, látható jobb karjának meze a köpenytől eltérő színű. Fején nyílt, leveles aranykorona, jobbában vállán nyugtatott hosszú, arany kormánypálca van. Baljában hosszúkás,

¹ A Secretum Secretorumot a XIII. század második felében Frater Roger BACON, a nagynevű angol minorita dolgozta át. BACON szövegét bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta Róbert STEELE, Opera hactenus inedita Rogeri Baconi. Fasc. V. Oxonii, 1920. STEELE kiadására Dr. BALOGH József igen tisztelt barátom volt szíves figyelmemet felhívni.

A Secr. Secr. irodalmát l. még: L. GEIER: Aristoteles und Alexandros. V. ROSE: De Aristotelis librorum ordine et auctoritate. 1863. U. ő: Aristoteles pseudepigraphus. 1870. A. L. JOURDAIN (Jordanus): Recherches critiques sur les traductions latines d'Aristote. Páris, 1819.

A Secr. Secr. incunabulum-kiadványait l. Lud. HAIN: Repertorium Bibliographicum. Vol. I. pars. 1. Stuttgart-Páris, 1826. 220. l. 1779 s köv. számok; Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Leipzig, 1926. II. 2481 s köv. számok.

A Secr. Secr. egy XIV. századi kódexét a Magyar Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárának Kézirattára Cod. Lat. medii aevi 31. sz. alatt őrzi, címe: Incipit liber moralium de regimine dominorum, que alio nomine dicitur secretum secretorum compositus ab aristotele ad alexandrum. A múzeumi kódex úgy szövegében, mint főképp a fejezetek sorrendjében nagyon eltér Nagy Lajos oxfordi kódexétől, de BACON átdolgozott kiadásától is.

felülről lefelé keskenyedő, kerek talpú torna- vagy tárcsapajzsot tart, mely felső jobbsarkán az öklelőfa számára karélyosan ki van vágva. A pajzs mezeje három színnel kétszer vágott. Legvilágosabb a pajzsláb, legsötétebb a pajzsfő, mint ez a Képes Krónika miniatűrjein számtalanszor ismétlődik.¹ A legszélesebb középső mezőben aranykoronás sisak látható az Anjouk oromdíszével, a strucc-tollak közt cölöpösen álló, arany patkót harapó struccfejjel. A miniatűrkép egyes viselettörténeti és címertani részletei tökéletesen egyeznek a Képes Krónika hasonló tárgyú ábrázolásaival. Találón mondja HOFFMANN Edith, hogy «a király karcsú alakja mintha a Krónikából lépne felénk».²

A címlap alsó, szélesebb margóján három egyenesen álló, sarkára állított, négyszögletű (ruta-)pajzs — a Képes Krónikának is jól ismert, kedvelt pajzsformája — látható. A középső a vörös-ezüst vágásos és kékben aranyliliomos egyesített magyar-Anjou címerrel, a heraldice jobboldali a vörösben zöld hármashalmon álló ezüst kettőskereszttel, a baloldali a vörösben kiterjesztett szárnyú fehér lengyel koronás sassal. A címlap ezen négy címere együtt igazolja, hogy a **H** iniciálé királyi alakja nem ábrázolhat mást, mint Nagy Lajos királyunkat.

Az iniciálás betű testének és a lapszéleknél művészi polychrom levél-ornamentikája, valamint jellegzetes aranymagvú, fekete csillagocskái is elvitázzhatatlanul a Képes Krónika illuminátorának kezére vallanak, hajszálny azonos-sággal számtalanszor ismétlődnek a Krónika iniciáléin és lapszélei díszein.

Egyazon kéz rötta a két kódex vastag, fraktur-betűs, merev gotikus írását, nagy betűit és miniatült caput-jeleit is. Az illuminátor és scriptor bizonyára nem volt egyazon személy.

Amidőn mármost HOFFMANN Edith rendkívüli jelentőségű művészettörténeti megállapítását kétségtelen hitellőnek fogadjuk el, e megállapításból levont következtetéseit is tökéletesen igazoltaknak látjuk. Első következtetése az, hogy az azonos művész kezéből kikerült két testvérkódex, a Bécsi Képes Krónika és az oxfordi pseudo-ARISTOTELES kódex is Magyarországon készült. Mivel pedig a művésznek a Nagy Lajos király számára készített két könyvön kívül semmi más munkáját nem ismerjük, kétségtelennek tarthatjuk, hogy a művész a király udvari festője volt.

A szerző második következtetése az, hogy a két, külső díszére és — tegyük hozzá — írására is olyannyira egyező kódex keletkezési idejére nézve sem lehet feltételeznünk nagyobb kőkülönbséget.

Alig vitatható HOFFMANN Edith észrevételének helyessége, hogy az oxfordi kódexet elég szűk időközre datálja a címlapján látható lengyel címer. Nagy Lajost 1370 novemberében koronázták lengyel királlyá, 1382 szeptemberében pedig meghalt. A kódexet tehát e két dátum közt írták. A fentiek alapján ebből bizvást következtetést vonhatunk a Képes Krónika keletkezésének idejére is.

A Krónika szövege pompás címlapjának kezdőszavaiban az 1358. évvel

¹ L. pl. TOLDY F.: Marci Chronica. Pest, 1867. XX., XXII., XXXIV., LVI. l. utáni képes táblákon.

² A H iniciálé nagyított képét l. HÓMAN-SZEKŰ: Magyar Történet II. köt. 256—57. l. köztü képtáblán, jobboldali alsó kép.

keltezte van: «Anno domini M^oCCC^o Quinquagesimo octauo. Feria tertia infra octauas Ascensionis eiusdem domini incepta est ista Cronica de gestis hungarorum». Ez a dátum azonban csak a Képes Krónika szövegére vonatkozik. Az 1358. évben foglalta írásba «collecta ex diversis cronicis veteribus» a Krónikának általunk megállapított és azóta a magyar történeti irodalomban általánosan elfogadott kompilátora, KÁLTI SZOMAJON FIA MIHÁLY FIA MÁRKUS, székesfehérvári őrkanonok az 1330-as év eseményeivel befejezetlenül abbahagyott krónika-szöveget. MÁRKUS működésére éppen az 1358. évből találtak az utolsó két adatot, azután végképp eltűnik szemünk elől. Alig lehet kétséges, hogy a szövegező kevéssel ez év után elhunyt, talán műve is csonka maradt. Már életrajzi adatainak kikutatásakor kifejeztük azon véleményünket, hogy «a Képes Krónika bécsi kódexét nem tartjuk MÁRKUS kezeirésének. Az csak művének díszesen illuminált másolata lehet. De hazánkban írt másolata. Olasz iskolára valló, csodás finomságú képeit csak olyan — akár magyar, akár olasz művész — miniátor festhette, aki saját szemével látta s jól ismerte a magyar, kún és oláh viseletet.»¹

HOFFMANN Edith megállapítása szerint ez a díszesen illuminált másolat legalább is egy évtizeddel fiatalabb az 1358. évvel datált szövegnél. Ő «1370 tájára», mindenestre «a lengyel királlyá koronázást közvetlenül megelőző időre» teszi «a király számára készült díszes másolat» keletkezését (22. l.). Bizonyára azért, mert a Képes Krónikában, sem címlapján Nagy Lajos magyar s Anjou címerei mellett, sem egyebütt nem találjuk még meg a lengyel címet, mely a királyt csak 1370 novemberétől, lengyel királlyá történt koronázásától fogva illette meg.

Csak ez egy pontban, a Bécsi Képes Krónika tüzetesebb datálásában, vagyunk kénytelenek korigálni HOFFMANN Edith következtetését.

Az oxfordi pseudo-Aristoteles-kódexet a címlapjára festett lengyel címer mintegy 12 évi időköznyi pontossággal (1370 novembere — 1382 szeptembere, ekkor halt meg Nagy Lajos) datálja.

Csodálatosképpen eddig még senki sem vette észre, hogy a Bécsi Képes Krónika díszes címlapján is van egy kép, melyből a kódex keletkezésének idejét még az oxfordi kódexénél is tüzetesebben meg lehet határozni. Ez a kép alexandriai Szent Katalinnak a szöveg-kezdő A iniciálé felső nyílásában látható miniatűr ábrázolása, jobbában a megdicsőülését jelző pálmaággal, baljában vértanuságának eszközével, a kerékkel.²

¹ JAKUBOVICH Emil: Adalékok legrégebb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai. 20. szám. Bpest, 1924. 15—19. l. és Magyar Nyelv, 1925. évf. 34—38. l. A kún viseletet legpregnánssabban Kún László király és gyilkosainak képein szemlélteti. (L. Millenn. Magyar Nemzet Története II. köt. 567. l.; Magyar Történelmi Életrajzok. Szabó Károly: Kún László. 191. l.) A tatárokat is kún viseletbe öltözteti. (U. o. 116. és Millenn. Magy. Nemz. Tört. II. köt. 486. l.) Az oláh viselet rendkívüli naturalis és hű ábrázolását I. az I. Károly királynak 1330-ban Bazaráb havasalföldi vajda ellen viselt hadjáratát illusztráló két utolsó miniatűr képen. (L. HÓMAN-SZEKFÜ: Magyar Történet II. köt. 280. l. utáni képtáblán és Mill. Magy. Nemz. Tört. III. köt. 103 és 104. l.)

² Hogy a kép Szent Katalint ábrázolja, észrevette már PÖR Antal a Millenn.

Az A iniciálé alsó szárjai közt két koronás alak, balról egy férfi, jobbról egy idős nő, térdepelve, imára kulcsolt kézzel fohászkodik fel a szenthez. A baloldali alak kétségkívül Nagy Lajos király, a jobboldali: anyja, idősb (Lokietek) Erzsébet királyné († 1381). A csodálatosan finom miniatűrképen haja — mint ezt Bécsben az eredeti kódexből megállapítottuk — szürkés-fehér színnel ősznek van festve és határozottan megkülönböztethető a Krónikában sárgás-barna színnel szőkehajúaknak festett nőkéitől. A térdeplő koronás női alak ezért tehát nem ábrázolhatja Nagy Lajos király feleségét, a bosnyák Kotromanics Erzsébetet, akinek 1370-ben és a következő években még három leánygyermek született.

Mi okból került mármmost Szent Katalin képe a Krónika címlapjára és miért lehet a képből a kódex korára következtetést vonnunk?

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára a gróf Teleki-család adományából *Lat. Cod. 4-rét 12. szám* alatt őriz egy 1462. évből való papír-kódexet. Az irodalomban néha «*Teleki-kódex*», máskor hibásan «*Turóczi-kódex*» név alatt szerepel. Ez a kódex egyebek közt a Bécsi Képes Krónika közvetlen másolatát is magában foglalja a következő kolophonnal: «*Ista cronica est incepta per Thomam Clericum de N. et finita est per me Anthonium de Endreffalwa, natum Pauli fecz. Scripsimusque Domino Benedicto plebano de Zowath, nacione de Senpetherwasara sub anno Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo, de Cronica Dezpoti descripta, quam Illustrissimus Princeps, Rex Francie, eidem Domino Dezpoti in preclarum munus pretullerat etc.*»

Már TOLDY Ferenc megállapította, hogy a despota, aki a francia királytól «nagyon becses ajándékul» (in preclarum munus) a másolt krónikát kapta, az 1456. évben elhunyt Brankovics György rác fejedelem volt, aki Zsigmond királytól Nándorfehérvár és más végvárok átengedéséért Magyarországon nagy uradalmakat (Böszörmény, Debrecen, Tokaj stb.) kapott és még Hunyadi Jánossal is állandó, hol barátságos, hol ellenséges érintkezésben állott. Az ajándékozó francia király pedig VII. Károly (1422—61.) volt.¹

Az akadémiai Teleki-kódexben olvasható krónika betűről-betűre meg-egyezik a Bécsi Képes Krónika szövegével és a Bazaráb vajda ellen viselt 1330. évi hadjárat leírásánál «*quatenus*» szóval éppúgy, mondat és sor közben végeszakad, mint a Képes Krónikának. A krónika tehát, amelyet Brankovics György nagybecsű ajándékul a francia királytól kapott s amelyet hat esztendővel halála után, 1462-ben egyik volt uradalma középpontjához, Debrecenhez alig két órányira eső Szovát község plébánosa, Szentpétervásári Benedek lemásoltatott, a Bécsi Képes Krónika volt.²

Magy. Nemz. Tört. III. köt. 642. lapján, a Képes Krónika címlapjának a kötet 166—167. lapjai közt közölt színes hasonmásához adott magyarázatában.

¹ TOLDY: *Marci Chronica, Praefatio* 7. l.

² Szovát község a XV. században hol Bihar-, hol Szabolcsmegyéhez tartozott. Ma Hajdúmegyében van, Debrecentől délnyugatra (CSÁNKI: *Magyarország történelmi földrajza* I. köt. 625. l. U. o. a rác despota debreceni uradalmáról I. köt. 597—8. és 638. l.). Benedek szováti plébános nyilván a hevesmegyei Pétervásárra (u. o. I. köt. 55. l.), az egyik másoló pedig talán a nógrádmegyei Endrefalvára (u. o. I. köt. 97. l.) való volt.

Hogy került a Képes Krónika a francia király tulajdonába? TOLDY Ferenc már erre is megadta a választ: Nagy Lajos király küldte eljegyzési ajándéku V. Károly francia királynak, midőn leányát, Máriát a francia király másodszültőtt fiával, Lajos orleánsi herceggel eljegyezte.¹ Mint alább látni fogjuk, már 1877-ben is jól tudták és később a Képes Krónikával kapcsolatosan DÉKÁNI Kálmán is észrevette, hogy TOLDY a magyar királyleány nevében tévedett. Nem Máriát, hanem Katalint jegyezték el a francia királyfiival, Valois Lajossal. DÉKÁNI ez alapon a másolás idejét, szóval a Képes Krónika elkészültét, a megírás — 1358 — és az eljegyzési szerződés megkötése — 1374 — közé tette.²

A Képes Krónika címlapján látható Szent Katalin-képet s a kép korhatározó jelentőségét ő sem látta meg.

A jegyes valóban nem Mária volt, hanem Katalin, Nagy Lajos király és ifjabb Kotromanics Erzsébet királyné elsőszültőtt leánya. Katalin pedig szüleinek tizenhétévi házassága után, 1370 júliusában született. Keresztatyja Osl nemzetségbeli Kanizsai István zágrábi püspök volt, aki később eljegyzése ügyében sokat járt követségben a francia királynál Párizsban, és a pápánál Avignonban.³ A Katalin nevet pedig bizonyára anyai úke: Árpád-házi Katalin, V. István király leánya után kapta, aki a szerb Dragutin István király felesége volt. Leányukat, Erzsébetet ugyanis Nagy Lajos feleségének, ifjabb Erzsébet királynénak nagyapja, idősb Kotromanics István bán vette nőül.⁴

1374 áprilisától decemberéig sürűn jártak a magyar és francia követek Buda-Párizs és Avignon közt, hogy a négyéves kis magyar királylány, Katalin és a francia király, V. Károly másodszültőtt fia, Valois Lajos orleánsi herceg közt kötendő eljegyzés és házasság feltételeit megvitassák, hozzá a pápa beleegyezését is megszerezzék és az eljegyzési szerződést és pótszerződést megkössék. Az eljegyzési szerződés 1374 decemberében Budán meg is kötötték, de a diplomáciai tárgyalások tovább folytak. A követek most már Nápolyt is járták, mert a királyi szülok az ifjú pár számára Johanna nápolyi királynő halála esetére a nápolyi trónt akarták biztosítani. Sőt Nagy Lajos azt is kikötötte, hogy ha leánya, Katalin örökös nélkül és előbb halna el, mint leendő férje, akkor a nápolyi királyság és minden tartozéka a magyar királyra szálljon vissza. A tárgyalásoknak a kis menyasszony, Katalin királyleány 1376-ban bekövetkezett halála vetett véget. Nagy Lajos király szép tervei meghiúsultak.⁵

¹ Marci Chronica, Praefatio 7. 1.

² DÉKÁNI Kálmán: A Bécsi Képes Krónika. Erdélyi Múzeum 1915. XXXII. (új folyam X. köt.) 41—42. 1. L. még: Magy. Történelmi Tár 1877. XXIII. köt. 32. 1. és Turul 1888. VI. köt. 70. 1.

³ Turul 1890. VIII. köt. 189. 1.

⁴ WERTNER Mór: A középkori délszláv uralkodók genealógiai története. Temesvár, 1891. 216—18. 1.

⁵ Magyar Történelmi Tár 1877. XXIII. köt. ÓVÁRY Lipót: A Nagy Lajos és V. Károly francia király között tervezett szövetségre vonatkozó oklevelek (1374—76) 31—82. 1.; Magyar Diplomáciai Emlékek az Anjou korból. III. köt. 77., 86. stb. 1.; FRANKÓI Vilmos: Nagy Lajos házassági politikája. Különnyomat a Budapesti Szemle 1913. évi 433. számából 22—26. 1.

Korán elhunyt kedves leánya emlékére építtette a király a székesfehérvári koronázó székesegyház déli oldalához a Szent Katalin kápolnát, melyben később az ő tetemei is nyugalomra találtak.¹

Mindaz megmagyarázza, miért viseli a francia királynak küldött Képes Krónika címlapján Szent Katalin képét. A kis menyasszony védőszentjét festették rá a nagy pompával kiállított eljegyzési ajándéokra. Más magyarázatát nehéz is lenne adni a kitüntető helyre festett szentképnek.

A völegény, Lajos orléansi herceg egyik védőszentjének — a másik IX. Szent Lajos francia király volt — Szent Lajos toulousei püspöknek (1275—97) miniatürképe szintén megvan a Krónika végén (70. b. l.), az egyik ugyancsak A betűs iniciáléban. Palástját a vágásos magyar és a lilíomos Anjou egyesített címerrel díszes — mint az oxfordi kódexben — négyszögletű pajzs képezte csatt tartalja össze, mert anyja, V. István királyunk másik leánya, Mária, atyja pedig Anjou II. Károly nápolyi király volt.

A Képes Krónikát tehát, még ha valóban Nagy Lajos király számára készült volna, sem kezdhették 1370 júliusa előtt, mert ekkor született Katalin kiráyleány. De pazar pompájú kiállítása mutatja, hogy directe reprezentatív célra, eljegyzési ajándéknak készült. Az eljegyzési tárgyalások ideje: az 1374—1376 közötti két év tehát egészen pontosan meghatározza a Krónika korát. A 146. lapnyi szöveg tisztázása és a közel másfélszáz (147) kép vázlatának megrajzolása s felettebb gondos kifestése bizonyára lefoglalta ennek a két évnek nagyrészét.

Nem lehetetlen, hogy Franciaországból is nászajándékként került vissza a Krónika. Brankovics György szerb despotának egyik leányát szintén Katalinnak nevezték. Férje a történelmünkben jól ismert Cillei Ulrik volt.² Úgy lehet, a figyelmes francia király, VII. Károly, a címlapján levő Szent Katalin-kép miatt kedveskedett éppen e kódexszel a despota leányának.

1462-ben — mint láttuk — Magyarországon volt a Képes Krónika. Az akkor hol Szabolcs-, hol Bihar megyéhez számított, ma hajdúmegyei Szovát község plébánosa számára másolták.

A XVI. században valószínűleg török kézen volt a kódex. VARJÚ ELEMÉR már 1904-ben észrevette, hogy címlapjának jobb felső szélén és azonfelül több más lapjának margóján is félig kivakart arab betűs jegyzetek látszanak. Ezeket Kögel-rendszerű, kvarc-prizmás, ultraviolet sugaras fényképfelvételek segítségével 1923-ban ZSINKA Ferenc betűzte ki. Ugyanő kutatta fel azt is, hogy a bécsi Udvari Könyvtárnak 1608—1636 közt működő nagynevű igazgatója, TENGNAGEL Sebestyén által készített Tabulae Codicum: 9531. számú katalógusában No. 456. Hist. Lat. jelzet alatt már feltalálható «Hungariae Chronicon Manuscriptum» címen a kódex. TENGNAGEL kezével írt azonos jelzetet és címet viseli ugyanis a Képes Krónika, címlapjának jobb felső szélén.³

¹ Millenn. Magy. Nemz. Tört. III. köt. 342. l.; REISSENBARGER Lajos és HENSZLMANN Imre: A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Bpest, 1883. 71. l.; HENSZLMANN: Nagy Lajos király sírkápolnája.

² Turul 1890. VIII. köt. 33. l.

³ Magyar Könyvszemle 1923. XXX. köt. 248—50. l.

Az Udvari Könyvtár kéziratainak MAUCHTER Máté készítette 1652. évi katalógusában (I. kötet), a 173. lapon már a szabatosabb: «*Chronica Vngarica cum figuris*» címmel szerepel. Mai őrzőhelyére, a bécsi volt császári és királyi Udvari-, most Nemzeti Könyvtár kéziratárába legkésőbb a XVII. század első harmadában került a Bécsi Képes Krónika, körülbelül egyidőben P. mester (Anonymus) Gestájával. Nyilván mindkettőt ezernyi más kinccsel és régiséggel a művészetkedvelő Rudolf király számára harácsolták össze Magyarországból.¹ Az sem lehetetlen, hogy a Képes Krónika a Korvinából került török kézre Buda elfoglalása után.

A Képes Krónika mai kötése egyszerű újkori, aranynyomású osztrák császári címeres bőrkötés. Idősb Erzsébet királyné párizsi házi oltárkája, vagy aacheni címeres csattjai, meg Nagy Lajos máriacelli fogadalmi képe segítik fantáziánkat annak elképzelésében, hogy az eredeti kötéstábla a fejlett Anjou-kori magyar iparművészet és zománcos ötvösség minő remeke lehetett Európa egyik leggazdagabb uralkodójának nászajándékán. A szerb despota vagy a török ennek anyagát nyilván könyvtáblánál gyakorlatibb célokra is fel tudta használni.

Ismerjük immár a legszebben megszerkesztett középkori magyar krónika (illetve szabatosabban, címlapjára írt titulusa és HÓMAN Bálint megállapítása szerint ez is «*gesta*») kompilátorának, KÁLTI Márkusnak nevét és vázlatos életrajzát is. Megállapítottuk a művéről vett pazar pompájú másolat, a Bécsi Képes Krónika készültének pontos idejét, rendeltetését, sőt vándorlásának történetét is. Próbáljuk meg végül kutatni, ki lehetett Nagy Lajos királyunk azon udvari festője, aki a legdiszesebb középkori magyar kódexet és egyszerűbb testvérét, az oxfordi pseudo-aristotelesi Secretum Secretorumot illuminálta. Ha egyebet nem, negatív eredményeket e kérdésben is tudunk felmutatni.

A budavári Mátyás-templom renoválása alkalmával a domonkos-rendiek Szent Miklós egyházának romjai fölé épített régi pénzügyminiszteri palota lebontott részének alapjaiból 1880 májusában előkerült egy tekintélyes nagyságú sírkő, melyet később a Mátyás-templom nyugati főkapuja mellett balról a kőfalba illesztettek. A művészek ma is használt, három üres pajzsocskás címerét viseli. Gót minusculás felirata azt is elárulja, hogy valóban festőművész epitaphiuma volt. A felirat így hangzik: † anno. domini. m. ccc. lxx die. invencionis. sancte. crucis. obit. magister. iohannes. pictor. regis. hungarie. amen.²

Erre a János mesterre, Nagy Lajos király festőjére szerettünk gondolni, ha a Képes Krónika mesterét kutattuk. Most már biztosan tudjuk, hogy János festő nem illuminálhatta sem a Krónikát, mert ezt 1374—76 közt készítették, sem az oxfordi kódexet, mert ezt meg csak 1370 novembere után kezdhették, János mester pedig már 1370 május 3-án meghalt.

Nagy Lajos királynak más két udvari képirójáról is van tudomásunk.

Sopron város levéltárának D. jelzetű fiókjában, leginkább annak első fasciculusában van egy csomó XIV. századi oklevél, mely Soprontól észak-

¹ Magyar Könyvszemle 1927. XXXIV. köt. 93. l.

² SZENDREI János: János festő sírköve. Archaeologiai Értesítő 1880. Új folyam VI. köt. 281—82. l.

keletre, a Fertő partján fekvő Meggyes község akkori birtokügyeire vonatkozik. A legkésőbb kelt oklevelekből megtudjuk, hogy a birtokot Nagy Lajos leánya, Mária királynő 1385-ben Sopron város polgárainak adományozta, mert utolsó birtokosa: Herthul vagy Herthlinus fia Miklós örökös nélkül elhalálozván, birtoka megszakadás címén a koronára szállt. A soproni polgárokat a győri káptalan még azon évben ellentmondás nélkül bevezette Meggyes birtokába, ezek pedig a magvaszakadt ifjabbik Meggyesi Miklós özvegyének, Dorottya asszonynak férje után járó hitbére fejében 50 magyar márkát fizettek le. A birtokkal kerültek így azután a reá vonatkozó korábbi oklevelek is Sopron város levéltárába.¹

Ezen korábbi, 1326—1383 közt kelt oklevelekből pedig az tűnik ki, hogy az örökös nélkül elhunyt ifjabb Meggyesi Miklósnak atyja, idősb Miklós, Nagy Lajos királynak volt kedves képviselője és címerfestője, ennek atyja Herthul mester még I. Károly királyt s azután még Lajost is híven szolgálta ugyanilyen minőségben.

A győri káptalan 1326. évi kiadványa megemlíti, hogy Herthul mester, a király úr festője Sopronmegyében, a Fertő tó mellett és Rákos vár közelében fekvő Meggyes nevű birtokát a király kegyelméből érdemes szolgálataiért kapta: «magister Herthul *pictor* eiusdem (... serenissimi principis domini Karoli...) *domini regis*; cui possessionem Meydies vocatam iuxta lacum Ferthew et prope castrum Rakws in comitatu Supruniensi ex regia munificencia meritoriis suis serviciis contulit...»²

Drugeth János nádor 1331. évi ítéletlevelében «*possessio Medies*»-sel kapcsolatban ismét szerepel «magister Hertul, *pictor domini nostri regis*».³

1348-ban már Nagy Lajos nevezi festőjének Hertul mestert, de fiának, Miklósnak ilyenmű udvari szolgálatát még nem említi: «quod Nicolaus filius magistri Hertul *pictoris nostri*...»⁴

1352 augusztus 7-én, Budán kelt levelében Lajos király címerfestőjének, Hertul fia Miklósnak szolgálatait magasztatja. Miklós már gyermekkorában a király szolgálatába szegődött és abban híven kitartva, kiérdemelt jutalomként a királytól Meggyes nevű birtoka határában a Fertő tavon szedett királyi vámot kapta: «quod quia Nicolaus filius Hertul *cimerarius noster* ab evo sue puericie nostris serviciis inherendo, nobis in ipsis serviciis sibi confisis continue perseverando, gratos semper et acceptabiles exhibuit famulatus, propter que regie remunerationi se dignum efficere studuit et acceptum, ob hoc ad instantissimam eiusdem Nicolai filii Hertul supplicationem, tributum nostrum, quod in villa eiusdem Nicolai filii Hertul, Medyes vocata in comitatu Supruniensi existenti, in lacu Ferteu exigi pro nostra maiestate est consvetum, eidem Nicolao filio Hertul et per eum suis heredibus et successoribus dedimus, donavimus et contulimus perpetuo et irrevocabiliter percipiendum».⁵

¹ CSÁNKI; id. mű III. köt. 620. l.; Vitéz HÁZI Jenő: Sopron szab. kir. város története. I. köt. Oklevelek 204—209. l.; Hazai Okmánytár I. köt. 282. l., II. köt. 149. l.

² Vitéz HÁZI Jenő: id. mű I. köt. 47. l.

³ U. o. I. köt. 58. l.

⁴ U. o. I. köt. 90—91. l.

⁵ NAGY Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár I. köt. 237. l.

1356 március 12-én kelt függőpecsétes privilegiális levelében Lajos király Meggyes nevű birtokában hű festőjét, Hertul fia Miklóst — aki a birtokot, melyet atyja I. Károly királytól kapott, de szükségétől kényszerítve elzálogosított és eladott, saját pénzből újból visszaszerezte — új-adomány címén megerősíti. A király ezen oklevélben még elismerőbb szavakkal dicséri Miklós hű szolgálatait, különösen pedig festőművészetét, mellyel neki sok és különféle nemű kedves és tetszetős művet művelt és ajánlott fel, melyekben ő királyi felsége méltán gyönyörködhetett és fog is gyönyörködni: «quod Nicolaus filius Hertul *fdelis pictor noster*... universas porciones, terras et utilitates possessionis Medwes vocate in comitatu Supruniensi existentis per inclitum principem quondam dominum Karolum olym regem Hungarie illustrem... patrem nostrum karissimum eidem Hertul patri suo pro suis serviciis donate perpetue et collate... redemisset, liberasset et reoptinuisset... Nos siquidem petitionibus eiusdem Nicolai diligenter exauditis, attendentes fidelitates et meritoria servicia eiusdem, *qui arte pictoria varia et diversa eo cara, quo placibilia opera nobis paravit et optulit, in quibus regalis nostra excellencia merito potuit et poterit delectari*, volentes eius serviciis graciosis regio adesse cum favore, predictam possessionem Medwes vocatam... eidem Nicolao... nunc titulo nove donacionis nostre perpetuo et irrevocabiliter dedimus, donavimus et contulimus possidendam...»¹

Sajnos, éppen a minket leginkább érdeklő korban ritkulnak meg a királyi festőművész-család birtokára vonatkozó oklevelek a soproni levéltárban.

Lajos király egy 1373. évi oklevelében Miklós deák (Nicolaus litteratus) felterjesztésére parancsot ad a német Nykil fraknoi comesnek, hogy Hertul fia Miklós fia Miklóst védje meg mindenkivel szemben Meggyes (Medwes) birtokában. Az oklevél ugyan az idősb Miklósnak, a királyi festőnek fiát, ifjabb Meggyesi Miklóst szerepelteti már a birtok tulajdonosául, atyját — kétszer is említvén nevét — nem mondja még néhainak, igaz, hogy nagyatyját, Hertult sem, aki pedig már régen meghalt: «Nicolao filio Nicolai filii Hertul... ipsum Nicolaum filium Nicolai.»²

Nem tudjuk tehát megállapítani, hogy élt-e még azon kérdéses korban Miklós királyi festő.

Ugyanígy a győri káptalan egy 1383. évi oklevele «nobilis vir Nicolaus filius Nicolai filii Hertlini *condam domini Karoli regis Hungarie felicis memorie pictoris de Medyes*» kitételében már az ifjabb Miklóst említi nemes birtokosul, de csak nagyatyját, Hertlinus nevezé néhainak, atyját, idősb Miklóst — többször is ismételvén még nevét — egyszer sem: «annotatus Nicolaus filius Nicolai... supradicto Nicolao filio Nicolai» stb..³

1385-ben — mint említettük — már ifjabb Miklósnak is magvaszakadt.

Nagyon gyenge hajszálba kapaszkodnánk, ha a felsorolt adatok alapján azt akarnók bizonyíttatni, hogy idősb Meggyesi Miklós királyi festő illuminálta a Bécsi Képes Krónikát és oxfordi testvérkódexét. Fentebbi adataink felsorolá-

¹ Vitéz HÁZI Jenő: id. mű I. köt. 107—109. l.

² U. o. I. köt. 166—167. l.

³ U. o. I. köt. 200—202. l.

sával inkább csak azt akartuk igazolni, hogy a magyar Anjouknak, I. Károlynak éppúgy, mint Nagy Lajos királynak voltak állandó alkalmazású, hivatásos, nem egyházi renden lévő udvari festők s a két illuminált kódex műhelyét bizvást kereshetjük HOFFMANN Edithtel a királyi udvarban. JAKUBOVICH EMIL

Ismeretlen Corvin-kódex. A milánói Ulrico HOEPLI-cég 1931 máj. 21. és 22.-én Zürichben egy eddig ismeretlen CORVIN-kódexet bocsátott árverésre, melyet — mint azt a nevezett cég szíves volt velem közölni — 5700 plus 10% svájci frankért egy HORNBY nevezetű londoni gyűjtő váltott magához.

A kódexet az aukció katalógusának 71. száma következőképen írja le:

«*Martialis M. V.* Epigrammata. Pergamen kézirat. XV. sz. In—4°, 25×16 cm, 201 lap; humanista írás, iniciálék és fejezetcímek arannyal, nagy arany iniciálék indafonatos alapon; az első lapon arannyal díszített, színes keret, melynek jobboldalán MÁTYÁS király szép arcképe, alsó részén pedig cimere látható az MA betűkkel; ugyanezen lapon nagy betűkkel, szürke alapozáson: PRAEFATIO | MARCI | FLACCI | VALERII MARTIALIS POETAE | HISPANI EX BIL | BILI IN LIBROS | EPIGRAMMATVM INCIPIT | LEGE FELICITER | SPERO me secutum in li | bellis tale temperamentum; ut de illis queri non possit: | ...; F. I. v., 14. sor: M. FLACCI VA. M. POETAE BIL | BILITANI EPIGRAMMA AD CATONEM. | Nosses iocosaes dulce cum sacrum florum: | Festosque lusos: et licentiam uulgi: |; F. 201. v. 6. sor: Fucinus et pigri taceantur stagna Neronis: | Hanc norint unam saecula Naumachiam: — |

Jó állapotban levő kézirat, kivéve egy kis vakarást az első lapon és egy vízfoltot az 52—54. lapokon; három lap hiányzik, a II. és III., a XIII. és XIV. és a XVI. és XI. könyv között (Liber de spectaculis). XVII. századi vörös marokéknötés.

A további leírás nápolyi munkának mondja a kódexet, melynek két lapját fénynyomatú mellékleten közli. A kézirat eredetéről a HOEPLI-cég nem tudott felvilágosítást adni.

A kódex CORVIN-volta felől semmi kétség nem merülhet fel, a címer kifogástalanul régi és mindennél világosabban beszél arról, hogy a kézirat valóban a budai királyi könyvtár része volt.

Az arckép azonban, melyet a katalógus MÁTYÁSÉNAK mond, nem az övé. Se fejtartása, se vonásai nem emlékeztetnek MÁTYÁSRA. MÁTYÁST mindig hátravetett fejjel, fejedelmi tartással ábrázolják a miniatorok. A feje mindig dús-fürtű, a haján vagy korona vagy babérkoszorú. Soha sincs olyan, a haját elfödő öreges sapka a fején, mint amilyent itt látunk s a ruha mindig szabadon hagyja a nyakát. Az ő arcképeinek típusa, mint tudjuk, azért vált ilyen állandóvá, mert természetszerűleg sohasem készülhettek az élet után, hanem csak közismert érmei nyomán s ezért az ábrázolás mindig csak ezekhez igazodhatott. Ez az arckép tehát csak egyszerű könyvdisz. Akkoriban divatos volt, hogy ideálfejekkel vagy alakos ábrázolásokkal élénkítsék a címlapok díszes, ornamentális kereteit.

Azonkívül arckép csak rendelt kéziratba kerülhet bele, ez a kézirat pedig nem rendelt, hanem a könyvpiacon készen vásárolt darab és csak itthon fes-